

Krigslæge og kultanolæg fra Måde Industri

Af Bente Grundvad

En ny gravskik tager form

I et meget lidt charmerende område i udkanten af Esbjerg ligger Måde Industri. Udsigten over området er i dag domineret af det store forbrændingsanlæg, og den friske havluft er dagligt erstattet med diverse lugte fra genbrugsstationen. Hvis man fjerner alle de moderne bygninger samt lugten, vil man opdage, hvordan området så ud for ca. 2500 år siden, da der stadig var udsigt over Vesterhavet fra marken nord for Måde Genbrugsstation. Dengang, i begyndelsen af romersk jernalder (ca. 0-200 e.Kr.), var en lille samling mennesker ved at begrave

en af deres kære ved siden af et af forfædrenes store gravmonumenter. Det havde igennem hele jernalderen været kotume at begrave de døde nær de store gravhøje, og man gjorde sandsynligvis dette for at føle en form for tilknytning til slægten. I forhold til stenalderens og bronzealderens monumentale højbyggeri var man i romersk jernalder mindre pompøse med gravene. Allerede fra slutningen af bronzealderen havde en ny gravskik gjort sit indtog i Danmark, nemlig brandgravene.

Fra tiden, hvor de tidligste brandgrave optræder i Danmark, ses de side om side

Oversigtskort, der viser udgravnings placering i det sydøstlige Esbjerg. Udgravningens areal er markeret med rødt. Grafik: Sydvestjyske Museer.

Den bedst bevarede urne fra Måde Industri, urne x3 er et typisk eksempel på en urne fra ældre romersk jernalder. Foto: Sydvestjyske Museer.

med jordfæstegrave, men der gik ikke længe, før brandgravskikken blev den altdominerende begravelsesform. Hvorfor denne pludselige ændring i gravskikken fandt sted, vides ikke med sikkerhed, men det kan have noget at gøre med, at man blev mere bevidste om, at hvert individ skulle have en standsmæssig begravelse. I forhold til bronzealderens store pompøse begravelser, hvor kun samfundets elite blev begravet med udstyr til både festmåltider og krig, var ældre jernalders brandgrave som regel mere anonyme. Det er langt fra altid, at

man finder gravgods i brandgravene, og når man gør, er det ofte dragtnåle, der sad fast på den døde's tøj, da personen blev brændt. Kun i sjældne tilfælde findes der våben i urnerne, hvilket dels kan skyldes, at man har været mere optaget af lighed i døden, dels at der ikke var plads til våben i urnerne.

I Måde Industri blev der i december 2013 foretaget en arkæologisk udgravning¹ nord for genbrugsstationen, og her blev der fundet en lille urnegravplads nær det, der først var tolket som en overpløjet gravhøj, men

Oversigtsplan over udgravningen ved Måde Industri. Til højre ses det førromerske hus, markeret med grønt. Grøftanlægget er markeret med rødt, og urnerne til venstre herfor er igen markeret med grønt.
Grafik: Sydvestjyske Museer.

som senere viste sig at være to parallelle grøfter af en helt anden karakter.

Urnegrave

På udgravningsfeltet blev der i alt fundet seks brandgrave i form af fem urnegrave og én brandplet. Urnerne var generelt i dårlig stand og var enten helt eller delvist ødelagt af plov. Urnerne viser sig dog, at være af en helt normalt forekommende type fra perioden (se fig. s. 8) med beklasket underdel, glittet overdelt, fortykket og facetteret rand samt x-formede hanke, hvilket typologisk

giver en datering til tidlig romersk jernalder (år 0-200 e.Kr.).

I den mest ødelagte urne (urne x8), hvor kun bunden var bevaret, gemte der sig noget ganske interessant gravgods. Imellem de brændte knogler i bunden, lå således et 17 cm langt og velbevaret spydhoved i jern. Spyddet har et slankt, spidsovalt blad med en smal midtribbe. Ved enden af døllen sidder stadig den nitte, som har fastholdt spyddet med et træskæfte. I samme urne blev dertil fundet dele af en lille jernkniv med snoet skæfte. På overgangen mellem skæfte

Metalgenstandene fundet i urne x8. Øverst ses spydspidsen, nederst til venstre pincetten, som er brækket i to dele, og nederst til højre ses det lille knivfragment. Foto: Sydvestjyske Museer.

og klinge ses tre smalle furer, som har prydet knivens overflade. Knivens bevarede del er kun 3 cm, men det antages, at den oprindeligt har været ca. 5,5 cm. En næsten helt lignende kniv er fundet i en urnegrav fra romersk jernalder ved Bække Mark.² Imellem de brændte knogler blev der også fundet en pincet. Pincetten, som fandtes i to dele, er brækket i bøjlen, men den har sandsynligvis ikke været meget længere end den bevarede længde på 4 cm.

Ud fra gravgaverne kan vi danne os et indtryk af personen, der blev begravet i urnen. Gravgaverne er ikke typiske genstande i urnegrave fra denne periode. Spyddet er krigerens våben og har været brugt i frontlinjen i kamp. I de små hære, der hurtigt kunne mobiliseres under ufred, var

spyddet klart det mest brugte våben, og i jernalderens store våbenofringer i søer og moser, er spyddet derfor også antalmæssigt det mest dominerende våben. I krig har det til alle tider været vigtigt, at have raske og kampduelige folk, hvorfor krigerne ofte havde redskaber med til at behandle skaderne. Det kunne være små knive med skarpe og fine klinger, pincetter og slåentorne.³ Den lille kniv, der er fundet hér, skal næppe tolkes som operationskniv eller skalpel, men det er påfaldene, at den lille, let-håndterlige kniv blev fundet i samme urne som pincetten. Pincetten har nemlig været et almindeligt anvendt redskab til behandling af krigsskader, eksempelvis ved åbne hug- og snitsår, når blødninger hurtigt skulle stoppes. Dette skete ved at rense såret med

Øverst ses den lille kniv med afknækket spids, og nederst ses spidsen af en dragtnål, der er fundet i urne x4.
Foto: Sydvestjyske Museer.

pincetten, skære dødt væv væk og lukke såret – først med pincetten og senere med nål og tråd eller med slæntorne.⁴

Ud fra den gravlagtes genstande i urne x8 kan vi forsigtigt antage, at den døde har fungeret som en form for krigslæge eller i hvert fald har været i stand til at hjælpe sårede fæller i krig. Det skal dog nævnes, at pincetter også relateres til personlig hygiejne, og i grave fra bronzealderen bliver de ofte fundet sammen med rageknive⁵. Pincetternes anvendelse har været mangfoldige.

En anden urne fra Måde (urne x4) indeholdt bl.a. en lille kniv på 7 cm i længden og 0,5-1,5 cm i bredden. Kniven er ikke nær så flot udformet, som den fundet i x8, og spidsen er knækket af. Knivens beskedne størrelse antyder, at kniven ikke har været brugt

i kamp. Den skal nok nærmere tolkes som et hverdagsredskab, der har været brugt til mange af dagligdagens gøremål. Ud over kniven blev spidsen af en dragtnål fundet i urnen. Nåltypen kan ikke bestemmes nærmere, da resten af nålen er nedbrudt. I urnen blev der desuden fundet en tilnærmedesvis rund metalplade med noget, der ligner nitter. Pladen er desværre i så dårlig stand, at den ikke kan konserveres, men den har muligvis været en tynd bælteplade, der har siddet på afdødes tøj, da vedkommende blev lagt på ligbålet. I nedgravningen til urnen blev der fundet lerkarskår fra mindst to mindre kar, der har været nedsat sammen med urnen som ekstra gravgaver. Man ser somme tider disse bikar, som de kaldes, placeret sammen med begravelses-

*Kultanlægget set fra syd. Den store, grå plamage mod nord er en Anden Verdenskrig bunker, og de mange grå linjer, der går ind over grøfterne, er ledninger, der har gået fra bunkeren og ud til kanonstillingerne.
Foto: Sydvestjyske Museer.*

urner, og man mener, at de kan have indeholdt mad og derved have fungeret som en form for proviant til efterlivet. Bikarrene er så dårligt bevarede, at det oprindelige indhold ikke kan bestemmes. Gravgaverne kan ikke fortælle, om der er tale om en mand eller en kvinde, og gravgaverne fra urne x4 udgør således en helt typisk, anonym urnegrav fra tidlig romersk jernalder.

I de fem andre grave fra Måde Industri blev der enten ikke fundet gravgaver, eller også var metallet så dårligt bevaret, at det smuldrede bort, da urnens indhold forsigtigt blev tømt på museet.

Det er nærliggende at tro, at den lille gravplads har udgjort en families gravsted gennem en relativ kort periode. Den ene af de døde har sandsynligvis været udsendt i krig, og gravgodset antyder, at han har været en af hærens læger. Om knoglerne i de andre urner har tilhørt kamplægens

kone og børn, eller om gravpladsen har fungeret for enlige rejsende, vides ikke. Vi finder sandsynligvis aldrig ud af det, da vi endnu ikke har fundet nogen form for bebyggelse fra de gravlagtes samtid, og derfor ikke kan bevise, at den ældre jernalders mennesker boede tæt på dette område.

Kultanlæg

Ca. 250 år før de syv brandgrave blev sat ned i mulden, havde der i førromersk jernalder været aktivitet på selv samme sted. Øst for gravfeltet blev der fundet et treskibet førromersk hus med otte sæt tagbærende stolper. Huset, der måler ca. 20 m i længden og 6,5 m i bredden, havde beboelse i vestenden og stald med båseskallerum mod øst. Rundt om den grøft, hvori husets plankvægge var sat, har der stået små støttestolper, der har hjulpet med at holde taget oppe. Huset ligger ganske alene og har

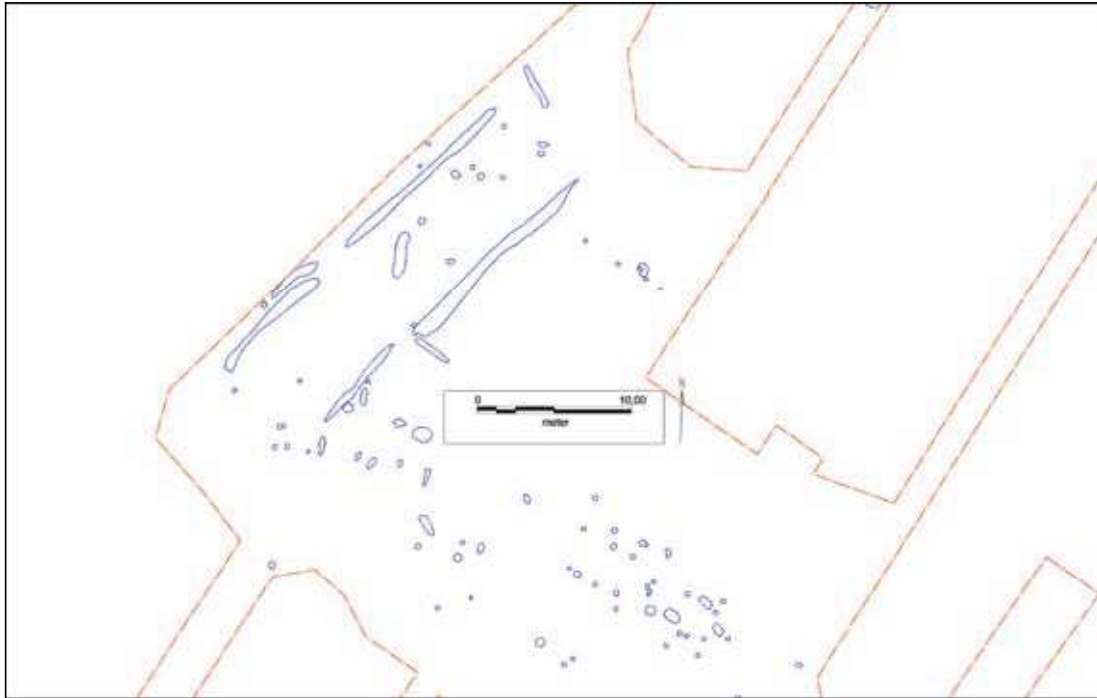
været bolig for en familie, hvor flere generationer måske har boet under samme tag. Det er sandsynligvis bl.a. denne familie, der omhyggeligt har gravet to parallelle grøfter få meter vest for huset.

Grøfterne blev i første omgang tolket som den langhøj, der i 1917 blev beskrevet således: *“Jordsmønnet runder her til en større, men ganske svag naturlig Banke. Paa den mangler den “gode Muldjord”, der er gul Sandjord i Stedet (..) Lodsejeren, hvis Fader dyrkede Heden op, meddelte, at 212-213 ikke havde været anderledes i den Tid, han havde kendt dem, og at han aldrig havde hørt Tale om Høje her (..) der skal tilmed være pløjet Sten op af den.”*⁶

Ved udgravningen i 2013 blev det dog hurtigt klart, at der var tale om en helt anden og hidtil ukendt form for anlæg. Grøfterne, der måler 14 m i længden, ligger 5 m fra hinanden og var fyldt med knust keramik fra tiden mellem bronzealder og førromersk jernalder. Den vestlige grøft indeholdt foruden store mængder keramik (i alt 6,3 kg) også store sten, og der var flere steder spor efter ildpåvirkning i fylden. Den østlige grøft indeholdt en mindre mængde keramik, men havde til gengæld områder, der var tæt pakket med blåmuslingeskaller og østersskaller. Mod nord buer beggø ender ind mod midten af anlægget og danner en form for sluse ind i anlægget. Har dette mon været en slags indgang til at anlægget? Da man anlagde anlægget for 2500 år siden, blev den opgravede undergrund fra grøfterne lagt mellem de to grøfter. Ved undersøgelsen af anlægget blev den opskovlede undergrund gravet bort for klarlægge, om der var stolpehuller under laget. Der fremkom få og små stolpehuller, men

intet der kunne danne rammen om en konstruktion.

Der kan kun gisnes om, hvad funktionen med disse grøfter har været. Der findes ikke noget lignende i det danske publicerede materiale, hvilket gør anlægget unikt, men også svært at funktionsbestemme. I det ikke-publicerede materiale har det dog været muligt at finde et lignende eksempel i Vestjylland – nemlig fra Landlystvej i Tarp.⁷ Her er der blandt syv førromerske huse fundet to parallelle grøfter, der er orienteret NNØ-SSV, er 14 m lange og ligger med seks meters mellemrum. Størrelsesmæssigt er grøfterne fra Landlystvej således næsten identiske med dem fra Måde. Orienteringen er imidlertid stik modsat, da grøfterne i Måde ligger NNV-SSØ, og der er umiddelbart ikke gjort fund af keramik i grøfterne. Desværre er anlægget ikke beskrevet i detaljer, og dybde, snit osv. bliver ikke nævnt i udgravningsberetningen. Ligheden mellem de to grøfter er dog slående. Hvis vi kigger lidt længere sydpå til det hollandske område, så finder vi igen anlæg, der minder om det fra Måde. På nogle Hollandske tuegravpladser, bl.a. Someren-Waterdael⁸, ses en serie af parallelle grøfter, der ligger spredt på gravfeltet.⁹ Midt mellem de parvise grøfter findes der i nogle tilfælde urner, der er sat ned mellem grøfterne, i andre tilfælde er der tomt mellem grøfterne, som der var i Måde. De hollandske grøfter virker således til at være en del af tuegravfelterne og den begravelsesskik, der hørte hertil. Har grøfterne fra Måde Industri mon også fungeret som en slags kultanalæg, hvor den store mængde ituslået keramik skal ses som en form for rituel handling? Man ser samme

De to parallelle grøfter fra Landlystvej i Esbjerg. Orienteringen er anderledes, men korresponderer næsten størrelsesmæssigt med dem fra Måde. Grafik: Sydvestjyske Museer.

form for rituelle handlinger knyttet til de meget ældre jættestuer og langdysser fra bondestenalderen. Uden for indgangene til jættestuernerne og dysserne er der ofte fundet store mængder ituslået keramik, som nogle mener, er spor efter offerhandlinger foretaget i forbindelse med gravlæggelser.¹⁰

Perspektivering

Små gravpladser fra romersk jernalder med brandgrave kendes overalt i landet og tolkes oftest som familiegravsteder, hvor én familie, der har boet på stedet i en kortere periode, har begravet familiens afdøde med-

lemmer. Som nævnt ovenfor, findes de næsten altid i nærhed til en af forfædrenes store gravhøje, og man har på den måde følt et tilhørsforhold til ætten, og måske har man dyrket en art forfædre kult. Det er dog mere undtagelsen end reglen, at man finder våben i de ellers så anonyme brandgrave, men ikke desto mindre var der ét i den ene urne fra Måde.

Hvad de parallelle grøfter har været brugt til, vides ikke med sikkerhed. Den store mængde ødelagt keramik, de ildpåvirkede områder og de store sten, der er placeret i grøfterne, viser, at det er et anlæg, man

har gjort meget ud af, og brugen har muligvis været af rituel karakter. Anlægget har sandsynligvis været synligt i landskabet længe efter dets funktionstid, og det er muligt, at der har været en forhøjning i midten, hvor det opgravede undergrundssand blev erkendt. Grøfternes synlighed i landskabet har antagelig været årsagen til, at urnerne blev sat ned, hvor de gjorde. For jernalderens folk har grøftanlægget måske fungeret som bronzealderens store gravhøje, og ved at nedsætte urnerne ved grøfterne har man opnået den forbindelse til forfædrene, som var så vigtig for livet i døden.

Litteratur

- Frölich, Anette: *Jernalderens lægekunst*, Højbjerg 2009.
- Hesseing, Wilfried og Piet Kooi, Urnfields and cinerary barrows. Funerary and burial rituals in the Late Bronze and Iron Age, i: Louwe Kooijmans, L.P., van den Broeke, P.W., Fokkens, H. og van Gijn, A.L., (eds.), *The Prehistory of the Netherlands*, Volume I. Amsterdam 2005, s. 631-654.
- Ilkjær, Jørgen og Jeanette Varberg: *Illerup Ådal – fjendens ansigt*, Højbjerg 2007.
- Jensen, Jørgen: *Danmarks oldtid. Stenalder 13.000-2000 f.Kr.*, København 2006.
- Jensen, Jørgen: *Danmarks oldtid. Bronzealder 2000-500 f.Kr.*, København 2006a.
- Grundvad, Lars: En næsten ukendt gravning, *Museumsavisen. Museumsforeningen Sønderskov*, nr. 56, 2013, s. 6-9.

Noter

- 1 Undersøgelsen på Måde Industrivej er foretaget af Sydvestjyske Museer. J.nr. SJM 313.
- 2 Undersøgelse foretaget af Museet på Sønderskov. J.nr. HBV 207.
- 3 Frölich 2009, s. 15.
- 4 Ilkær og Varberg 2007, s. 15.
- 5 Jensen 2006a, s. 400.
- 6 Beskrivelse udført af S. Schultz, som beskrev højen i 1917. Hele beskrivelsen kan læses på Kulturarv.dk under systemnummer 75923.
- 7 Undersøgelse foretaget af Esbjerg Museum. J.nr. ESM 2599-2.
- 8 Hesseing og Kooi 2005, s. 638.
- 9 Tak til Niels Algreen Møller for at gøre opmærksom på sammenhængen.
- 10 Jensen 2006, s. 381.

Bente Grundvad, født 1986, cand.mag. i marin-arkæologi, museumsinspektør ved Sydvestjyske Museer. Har skrevet artikler om gravpladser og skibe fra oldtid til renaissance.